

*Андрухів О. І.,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ФАКТ ГЕНОЦИДУ

Анотація. У статті здійснюється аналіз прикладів порушення прав неповнолітніх осіб в умовах повномасштабного вторгнення росії, а також результатів роботи міжнародних моніторингових інституцій, які дозволили кваліфікувати ці дії, як геноцид. Встановлено, що для української історико-правової традиції поняття геноциду є важливим з огляду на те, що по відношенню до українців подібні дії застосовувалися декілька разів. Одним із найбільших прикладів геноциду по відношенню до окремої національної групи можна вважати саме Голодомор 1932–1933 рр., жертвами якого стали від чотирьох до десяти мільйонів українців. Однак і Голодомор не був першою спробою більшовиків ліквідувати українство, як національний прошарок. Впродовж 1920–1930-х рр. мали місце численні репресивні заходи спрямовані на ліквідацію української інтелігенції, духовенства, політичних і культурних діячів. Констатовано, що радянська влада мала на меті ліквідувати лідерів суспільної думки, а відтак підкорити решту населення. Схожі ідеї переслідує і сучасне керівництво росії, яке 2014 р. розпочало збройну агресію проти України, а 24 лютого 2022 р. ініціювало повномасштабне вторгнення, що супроводжувалося масовими злочинами окупаційних військ проти цивільного населення.

15 березня 2023 р. незалежна міжнародна слідча комісія Ради ООН з прав людини представила звіт у якому констатувала, що мало місце три факти порушення міжнародного гуманітарного права: депортація або примусове вивезення дітей-сиріт, або дітей, які тимчасово на час військових дій втратили контакт з одним із батьків чи опікуном; депортація дітей, чийх батьків затримали у одному із фільтраційних таборів; депортація дітей, які на момент початку війни перебували в сиротинцях. Усі ці факти є прямою вказівкою на факт вчинення геноциду по відношенню до українців. Важливо, що подібні злочини вчинялися саме до неповнолітніх – однієї із найменш захищених категорій. Згаданий звіт став першим документом, який сформував основу для вироку Міжнародного кримінального суду й видання ордеру на арешт президента В. Путіна та інших осіб відповідальних за злочини проти цивільного населення в Україні. Окрім іншого, рекомендації подібних міжнародних інституцій важливі з точки зору вдосконалення й норм самого міжнародного права.

Ключові слова: геноцид, права людини, неповнолітні, депортація, міжнародне гуманітарне право.

Вступ. Чергова війна росії проти України, вкотре підняла в політичному, суспільному та науковому просторі питання геноциду. Саме поняття геноциду є близьким для української історико-правової науки але події за якими ми маємо можливість спостерігати, розкривають його зміст зовсім з іншого боку. Якщо говорити про міжнародне гуманітарне право

й порушення правил ведення війни, то питання геноциду важливе й актуальне. Окрему увагу, доцільно звернути на захист прав неповнолітніх, однієї із найменш захищених категорій громадян. Депортація, насильство, фільтраційні табори та інші процедури до яких вдавалися російські окупаційні війська по відношенню до неповнолітніх, вимагають детального вивчення і кваліфікації. Позитивно, що українські та міжнародні правозахисні організації та громадські інституції детально фіксують подібні злочини, а отже уможливають притягнення до відповідальності осіб, що розпочали війну.

Актуальність нашого дослідження обумовлюється потребою аналізу історико-правових умов й прикладів вчинення геноциду по відношенню до українців, а також вивчення доказів зібраних міжнародними правозахисними інституціями, що кваліфікували дії росіян по відношенню до неповнолітніх українців після 24 лютого 2022 р., як факт геноциду.

Стан дослідження. Характеризуючи методологічну базу, слід вказати, що саме поняття геноциду активно вивчається правниками та істориками права, натомість подіям сьогодення, ще необхідно надати відповідну правову оцінку. Загальну методологічну основу дослідження склали праці Н. Барлаура, М. Дель Монте, Р. Лемкіна, А. Поя та ін.

Постановка завдання. Метою нашої публікації є аналіз прикладів порушення прав неповнолітніх осіб в умовах повномасштабного вторгнення росії, а також результатів роботи міжнародних моніторингових інституцій, які дозволили кваліфікувати ці дії, як геноцид.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для української історико-правової традиції поняття геноциду є важливим з огляду на те, що по відношенню до українців подібні дії застосовувалися декілька разів. Впродовж останнього року поняття геноциду набуло суспільної популярності, адже українці й весь цивілізований світ стали свідками численних і масштабних злочинів, які вчиняли російські військові по відношенню до цивільних українців.

Основним міжнародним нормативно-правовим актом, що визначає поняття геноциду є прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього. Документ набув чинності в 1951 р. [4]. Важливо, що положення Конвенції про геноцид застосовуються навіть до держав, що обумовлено тим, що згадана Конвенція визнається кодифікацією міжнародного звичаєвого права і як наслідок є обов'язковою до виконання [9].

Злочин геноциду визначено також у ст. 6 Статуту Міжнародного кримінального суду, прийнятого в Римі в липні 1998 року.

Енциклопедичне визначення поняття геноциду передбачає, що це кампанія повного чи часткового знищення національ-

ної, расової, етнічної, релігійної групи як такої [1]. Аналогічне трактування геноциду подається і в праві, при цьому конкретизуються дії, які ведуть до знищення національної, расової, етнічної чи релігійної групи, зокрема:

- вбивство;
- нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень;
- навмисне створення життєвих умов, які розраховані на повне або часткове знищення;
- дії, розраховані на унеможливлення народження дітей;
- насильницька передача дітей цієї групи іншій [3].

Показово, що російські окупаційні війська вчинили усі можливі злочинні дії, і як наслідок, все частіше на міжнародному рівні починають говорити про факт геноциду по відношенню до українців.

У цьому контексті важливо й те, що численні злочини і звірства росіян, які ми можемо спостерігати впродовж останніх років не є новими, а мають глибокі історичні витоки і фактично були одним із елементів радянського терору проти українців у ХХ ст.

Одним із найбільших прикладів геноциду по відношенню до окремої національної групи можна вважати саме Голодомор 1932–1933 рр., жертвами якого стали від чотирьох до десяти мільйонів українців. Важливо, що в наш час все більше держав визнають події Голодомору актом геноциду. Власне в березні 2023 р. уряд Бельгії визнав події 1932–1933 рр. в Україні геноцидом.

Однак і Голодомор не був першою спробою більшовиків ліквідувати українство, як національний прошарок. Впродовж 1920–1930-х рр. мали місце численні репресивні заходи спрямовані на ліквідацію української інтелігенції, духовенства, політичних і культурних діячів. Так, тільки в 1931 р. до Сибіру було депортовано понад 51 тис інтелігентів, з яких 114 поетів, письменників, митців, які мали в тому числі й міжнародне визнання [8]. Статистичні відомості також засвідчують, що до кінця 1949 р. й в умовах радянзації західноукраїнських земель, там було фізично ліквідовано 75% української інтелігенції [6].

У контексті дослідження радянської практики геноциду по відношенню до українців, слушною є думка польського правника Р. Лемкіна, що більшовики обрали відмінну від німецької практику геноциду єврейського населення. З огляду на те, що українська нація і народ був більшим, проживав на конкретній території, було прийнято рішення фізичного знищення релігійних, інтелектуальних, культурних, політичних лідерів [6]. Тобто радянська влада мала на меті ліквідувати лідерів суспільної думки, а відтак підкорити решту населення.

Сучасні українські дослідники вказують на існування паралелей між діями В. Путіна та радянською владою. Зокрема підтвердженням запланованого геноциду українців можна вважати наявність списків осіб, які в умовах повномасштабного вторгнення росії мали бути арештовані або страчені. Цю інформацію підтвердили й представники силових відомств США та Великої Британії [8].

Підтвердженням планових заходів стосовно фізичного знищення українців або його релігійних, культурних чи політичних представників можуть бути дані з російського інформаційного простору, де офіційно поширювалися й поширюються ідеологеми про не історичність українського народу та нації, нелегітимність України, як держави, закликали до фізичного вбивства українців, керівників держави, тощо.

Усі ці дії є прямим свідченням того, чинний російський політичний режим успадкував схильність до жадлих злочинних дій, вчинених тоталітарним радянським режимом [8].

Більше як через рік після повномасштабного вторгнення, 17 березня 2023 р. відбулася безпрецедентна подія – Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт В. Путіна та уповноваженої при президенті РФ з прав дитини М. Львової-Белової. В основі обвинувачення були факти депортації українських дітей до росії, що згідно норм міжнародного права є воєнним злочином. Доказовою базою для такого вироку була робота Незалежної міжнародної слідчої комісії створеної 4 березня 2022 р. з ініціативи Ради ООН з прав людини. Впродовж року, комісія здійснювала розслідування всіх ймовірних порушень та зловживань правами людини й порушень міжнародного гуманітарного права в умовах агресії росії проти України [7].

З представленою 15 березня 2023 р. звіту, стало відомо, що основним завданням комісії було забезпечити широке тематичне та географічне охоплення розслідування фактів посягання на особисту недоторканість, включаючи страти, катування та жорстоке поводження, сексуальне та гендерне насильство. Комісія також розглянула факти порушення законів окупації та депортації дітей [7].

Комісія розслідувала 25 окремих нападів на населені пункти у дев'яти областях України, коли було завдано шкоди цивільному населенню й цивільним об'єктам. Більшість з цих атак визначені комісією як невибіркові, адже спрямовувалися в райони де не було зосереджено жодних військових об'єктів. Встановлено також, що 90,3% втрат серед цивільного населення було спричинено вибуховою зброєю.

Загалом, слідча комісія ООН заявила про наявність доказів незаконного переміщення сотень українських дітей до росії. Крім того, у звіті стверджується, що росія також скоїла інші військові злочини в Україні, а саме напади на лікарні, торттури, згвалтування та навмисні вбивства. Тому можна припустити, що відповідальні за вчинення цих злочинів теж будуть притягнуті до відповідальності й постануть перед Міжнародним кримінальним судом.

Стосовно порушення прав дітей, які комісія кваліфікувала, як факт геноциду, то у звіті вказується, що мало місце три факти порушення міжнародного гуманітарного права:

- депортація або примусове вивезення дітей-сиріт, або дітей, які тимчасово на час військових дій втратили контакт з одним із батьків чи опікуном;
- депортація дітей, чийх батьків затримали у одному із фільтраційних таборів (тобто насильно розлучили – *О.А.*);
- депортація дітей, які на момент початку війни перебували в сиротинцях [7].

Комісія конкретизувала 164 факти примусового вивезення дітей віком від чотирьох до 18 років з Донецька, Харкова та Херсона на територію росії. Одночасно, у звіті йдеться, що вповноважені українські органи зафіксували станом на лютий 2023 р. 16221 дитину, яких депортували до росії. Можна припустити, що це цифра, яка засвідчує про дітей, яких вивезли до росії під примусом, адже в численних звітах, ще в травні 2022 р. вказувалося про депортацію з України понад 180 тис. дітей, а станом на жовтень 2022 р. США вказали на депортацію близько 260 тис дітей [5]. У січні 2023 р. появилася інформація, що до росії могло бути вивезено майже 700 тис дітей [2] і понад 400 уже віддали на опікунство у російській родині.

Основою для обвинувачуваного вироку для В. Путіна та М. Львової-Белової, були слова останньої, що з моменту, коли депортовані з України діти отримали російське громадянство,

тимчасова опіку, яку їм надали, може стати постійною. Ці слова вказали на те, що дітей вивезли в росію не з метою захисту від військових дій, а цілеспрямовано для зміни їх національної приналежності та культурного перевиховання. Також, російська влада не вживала жодних заходів для встановлення контакту вивезених дітей з їх батьками або родичами, які залишилися в Україні. Це було ще одним доводом на користь того, що депортація носила не тимчасовий, а цілеспрямований характер.

Члени слідчої комісії ООН вказали також на неможливість зустрічі дітей з батьками уже звільнених Україною територій Харківської, Херсонської та Запорізької областей, адже уряд країни окупанта вимагав, щоб батьки самі приїхали по дітей. Позитивно, що мали місце вдалі спроби повернення дітей і батьки підтвердили, що на території росії, неповнолітні перебували в критичних умовах, були брудні, погано харчувалися, не отримували належної медичної та психологічної підтримки.

Комісія збрала свідчення також про численні факти неможливості маленьких дітей, яких депортували, встановити контакт зі своїми родичами.

Ці та інші факти свідчать про систематичне порушення росією норм міжнародного гуманітарного права та є військовим злочином [7]. Депортація дітей, недопущення контакту з близькими, може мати на думку членів комісії, серйозні негативні наслідки для особистості дитини й безпосередньо порушують права дитини.

Звіт слідчої комісії цікавий також рекомендаціями, які надавалися українській та російській стороні. Так, в трьох з них йшлося про депортованих дітей, а саме, пропонується негайно «надати достовірну та вичерпну інформацію про кількість і місцезнаходження всіх дітей, які були вивезені або депортовані з України до росії з будь-якої причини; сприяти ефективному спілкуванню між дітьми та їхніми родинами, а також оперативному ініціюванню їх повернення в Україну, з метою забезпечення їх інтересів...; запобігати будь-яким подальшим переміщенням дітей в межах України (тимчасово окупованих територій – *О.А.*) та депортації дітей з України» [7].

Також росії пропонується притягнути до відповідальності усіх винуватців, включаючи командирів та вище військово керівництво й тих хто наказує, закликає або спонукає до вчинення міжнародних злочинів; вжити необхідних заходів для запобігання скоєнню подібних порушень через забезпечення дисципліни серед військових; обмежити використання приватних військових і охоронних компаній у конфлікті; поважати міжнародне гуманітарне право; співпрацювати з усіма міжнародними моніторинговими та слідчими органами [7]. Можна з впевненістю припустити, що жодна з рекомендацій висловлених в бік країни агресорки не буде виконана.

Стосовно рекомендацій для України, то вони носять більш практичний характер і передбачають створення реєстру жертв; формування дорожньої карти щодо пріоритетної багатосекторальної психічної підтримки жертв війни; гармонізацію законодавства щодо військових злочинів до міжнародних стандартів, а також внесення відповідних змін до Кримінального кодексу; розробити стратегію розслідування та обвинувачення, яка встановлюватиме пріоритетність справ на основі чітких критеріїв і забезпечення належної процедури та прозорого моніторингу [7].

Висновки. Таким чином, згаданий звіт міжнародної слідчої комісії став першим документом, який сформував основу для вироку Міжнародного кримінального суду й видання ордеру

на арешт президента В. Путіна. Показово, що саме депортація дітей, позбавлення їх українського громадянства, перешкодження зустрічі з батьками чи опікунами, стало ключовою ознакою вчинення росією геноциду по відношенню до українців.

На нашу думку, в сучасних умовах необхідна консолідація представників правоохоронної системи, громадськості та науковців, які повинні зібрати і представити базу для доведення фактів геноциду продовж 2022–2023 рр. і притягнення керівництва росії до відповідальності. Це важливо зробити й з огляду на те, що на жаль не вдалося притягнути до відповідальності керівництво СРСР, яке зробило терор основним інструментом державної політики і способом тиску на українців.

Література:

1. Геноцид. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-29090>
2. Поя А. Близько 400 українських дітей вже віддали російським родинам – звіт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/16/252364/>
3. Які злочини є геноцидом за міжнародним правом. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyuna-istorychnyy-kontekst/yaki-zlochyny-ye-genocydom-zamizhnarodnym-pravom>
4. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. International Human Rights Law. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/international-law.shtml>
5. Del Monte M., Barlaoura N. Russia's war on Ukraine. Forcibly displaced Ukrainian children. European Parliamentary Research Service. April 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747093/EPRS_BRI\(2023\)747093_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747093/EPRS_BRI(2023)747093_EN.pdf)
6. LemkinR.SovietGenocideinUkraine.URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Lemkin_Rafal/Radianskyi_henotsyd_v_Ukraini.pdf?PHPSESSID=k76cklc9curoaej0o5ojm09fv3
7. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. Human Rights Council. Fifty-second session. 27 February–31 March 2023. Agenda item 4. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf
8. The evolution of Russia's genocide against the Ukrainian people. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-The-evolution-of-Russia-genocide-eng.pdf>
9. The Practical Guide to Humanitarian Law. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/genocide-1/>

Andruxhiv O. Violation of the rights of minors in the conditions of war as a fact of Genocide

Summary. The article analyzes examples of violations of the rights of minors in the conditions of a full-scale invasion of Russia, as well as the results of the work of international monitoring institutions, which allowed to qualify these actions as genocide. It has been established that the concept of genocide is important for the Ukrainian historical and legal tradition, given the fact that similar actions were used against Ukrainians several times. The Holodomor of 1932-1933, whose victims were four to ten million Ukrainians, can be considered one of the greatest examples of genocide against a separate national group. However, the Holodomor was not the first attempt by the Bolsheviks to eliminate Ukrainianness as a national stratum. During the 1920s and 1930s, numerous repressive measures aimed at liquidating the Ukrainian intelligentsia, clergy, political and cultural figures took place. It was established that the Soviet government aimed to eliminate the leaders of public opinion,

and therefore to subjugate the rest of the population. Similar ideas are pursued by the modern leadership of Russia, which in 2014 launched an armed aggression against Ukraine, and on February 24, 2022, initiated a full-scale invasion, which was accompanied by mass crimes of the occupying forces against the civilian population.

On March 15, 2023, the independent international investigative commission of the UN Human Rights Council presented a report in which it stated that there had been three violations of international humanitarian law: the deportation or forced removal of orphaned children, or children who temporarily lost contact with one of the parents or a guardian; deportation of children whose parents were detained in one of the filtration camps; deportation of children who were in

orphanages at the beginning of the war. All these facts are a direct indication of the fact of committing genocide against Ukrainians. It is important that such crimes were committed against minors, one of the least protected categories. The aforementioned report became the first document that formed the basis for the verdict of the International Criminal Court and the issuance of a warrant for the arrest of President V. Putin and other persons responsible for crimes against the civilian population in Ukraine. In addition, the recommendations of similar international institutions are important from the point of view of improvement and norms of international law itself.

Key words: genocide, human rights, minors, deportation, international humanitarian law.